گوتاری ڕێنیسانس و ڕۆشنگەری بەدەستەبژێریانە مایەوە

گفتوگۆیەك لەگەڵ (د. نەسر حامد ئەبو زەید)دا

• و. لە عەرەبییەوە: هەورامان وریا قانع

لە ساڵی 1995و لە ڕۆژێکی وەك ئەمڕۆدا، دادگای (ئیستئناف) لە قاهیرە پابەندبوونی خۆی لەسەر بڕیاری جیاکردنەوەی نێوان (نەسر حامد ئەبو زەید) و هاوسەرەکەی (ئیبتیهال کەمال یونس) دووپات کردەوە، بەمەش پەردە لەسەر دوابەشی کێشەیەکی دەگمەن دادرایەوە کە ناوەندی ڕۆشنبیری عەرەبی لەم نیو سەدەیەی دواییدا نموونەی لەو جۆرەی بەخۆیەوە نەبینیوە.

پێش دوو هەفتە بیرمەندی میسری، بۆ یەکەمین جار دوای دەرچوونی بۆ ئەمستردام، لە پایتەختێکی عەرەبی – عەممان‌دا- دەرکەوت، تا سەرلەنوێ پابەندبوونی خۆی بە پرنسیپەکانی دین دووبارە بکاتەوە، هەروەها بەرگری لە مافی خۆی بکات سەبارەت بە لێکۆڵینەوەو "إجتهاد" کردن. "الوسط" چاوی کەوت بە خاوەنی "فەلسەفەی هێرمۆنێتیك- فلسفە التأويل-" کە بوونی هۆشیاریەکی ڕەخنەیی بۆ مامەڵە کردن لەگەڵ سەرجەم گوتارە جیاوازەکان و گونجاندن لە نێوانیاندا بە پێویست دەزانێ، لە هەمانکاتدا بیری خستینەوە کە ئێمە "پێویستیمان بە تەنها تێڕوانینێك نییە کە گوایە تاقە چارەسەری ئەفسوناوییە".

(نەسر حامد ئەبو زەید) توێژەرەوەیەکی ناسراوە، ناوی ئەو بەندە بە کێشەیەکی کارەسات بارەوە، سەرەتا بە تەکفیرکردنی دەستی پێکردو دواجار بە دەرکردنی بڕیارێکی شەرعی بۆ بە زۆر تەڵاق دانی ژنەکەی کۆتایی پێهات.

لە 8ی ئازار "مارس"ی ساڵی 1993 ئەنجومەنی زانکۆی قاهیرە ڕازی نەبوونەسر حامد ئەبو زەید لە پلەی پرۆفیسۆری یاریدەدەرەوە بەرز بکاتەوە بۆ پلەی پرۆفیسۆر لە بەشی زمان و ئەدەبی عەرەبی (کۆلیژی ئاداب) بە بیانوی ئەوەی کەوا "ناتەواویەك لە عەقیدەیدا هەیە -خللاً فی الاعتقاد-" ڕۆژی 14ی حوزەیران (یونیو)ی ساڵی 1995، دادگای ئیستئنافی قاهیرە بازنەی 14، بە پشت بەستن بەو

سکالای "حەسبە"یەی کە محمد عبدالصمدی پاریزەر بەرزی کردبووەوە، بریاری دا بە جیاکردنەوەی نیوان دکتۆر ئەبو زەید و هاوسەرەکەی ئیبتهال کمال یونس- لە یەکدی.

دوای دەرچوونی ئەو بریارە بە دوو رۆژ بیرمەندی میسری "پەیامیکی بۆ گەلی عەرەب" دەرکردو، تییدا هاتووە کە ئەو "تویژەرەوەیەکی موسلمانەو ژیانی بۆ بەرگری کردن لە ئیسلام تەرخان کردووەو" پیسەیربوون و توورەبوونی خۆی بەرامبەر ئەو کەسانە دەربری کە لە بری ئەوەی قسەو گفتوگۆ لەسەر بیروراکانی بکەن هەولی کوشتنی دەدەن.

هەروەها هاوسەرەکەشی کە مامۆستایە لە بەشی زمانی فەرەنسی کۆلیژی ئاداب لە قاهیرە، ئەو بریارەی رەت کردەوەو دانی پیدا نەناو وتی "بۆ هەمیشە هاوسەری ئەوم و

تا مردن لەگەلیدام". لە یادی تیپەربوونی سێ ساڵ بەسەر دەرچوونی بریاری بە زۆر تەڵاق دانەکەدا کە بووە هۆی ئەوەی ئەبو زەید و هاوسەرەکەی بە ناچاری پەنا بەرنە بەر تاراوگە، ئەم گفتوگۆیەمان لەگەڵ تویژەری ناسراودا ساز کرد، کە تییدا باس لە کۆمەلێ کیشەی بەردەم عەقلی عەرەبی دەکات، لەوانە ئەو دوو فاقییەی لە هەلویستی رۆشنبیرانی عەرەبدا هەیە سەبارەت بە کیشەکانی ژنان و، دەستەبژیربوونی گوتاری رۆشنگەری عەرەبی و، ئەو نیرایەتیە لە رادە بەدەرەی کە وای کردووە بزاوتە داهینەرەکانی ژنان لە سیبەردا گیر بخوات. هەروەها ئەم گفتوگۆیە کۆمەلێ پرسیار دەخاتەوە دەربارەی چەند بابەتیکی هەنووکەیی فکری عەرەبی ساتەوەختی لە ئیستادا، لەوانە قسە لەسەر تیزەکانی بیرمەندی بەحرینی (محمد جابر ئەلئەنساری) دەکات و، رایدەگەیەنیت کە پیویستە بۆچوونی "پیکەوە گونجاندن- التوفیقیە-" تیپەرینین.

هەروەها ئەبو زەید کە ئیستا لە ئەمستردام دادەنیشیت، ئاماژەی بۆ هەندێ لەو کیشانە کرد کە پەیوەستن بە تیروانینی عەرەب سەبارەت بە رۆژئاواو، ململانێ لەگەل ئیسرائیل. هیواشی خواست جۆرە رۆشنبیریکی تازە لە دایک بیت کە خاوەن پەیام بیت، جگە لەوەش بانگهیشتی خستنەگەری ئیشە رەخنەییە فکریە سەربەخۆکانی کرد تا بویرانە رووبەرووی هەموو قەیرانە جۆراوجۆرەکان ببنەوەو، "شیوازیکی لیک دراو- صیغە مرکبە" پەیرەو بکرێ کە

خاڵی پێکگەیشتن و کۆکردنەوەی شێوازە فکری و کەرەستە جۆراو جۆرەکـــان بێــت، بــە ئامــانجی بنیــات نـــانی کۆمەڵگایـەکی عـەرەبی تـازە. ئەمـەی خــوارەوە دەقـــی چاوپێکەوتنەکەیە.

دوای سـەدەیەکی تـەواو لـە خسـتنەڕووی مەسـەلەی "ئـازادی ژنـان" بۆچی کێشـەکانی ژن لــە گفتوگـــۆو قســـەکردنەکاندا پێگەیـــەکی بنچینەیی تەواویان نادرێتێ؟

-گرفتەکە لەو دووفاقیەی نێوان وتن و کرداردایە. ڕۆشـنبیری عــەرەبی قســە لەســەر ئازادیــەکان دەکات و، لەگەڵ ژنانیشدا بە شێوەیەك هەڵسوکەوت دەکات وەك ئەوەی شتێك بێت. هـەروەها باسـکردنی ئـازادی ژنـان لـە لایــەن ڕۆشـنبیرەوە لـەخۆ بـە زل زانینەوە دێت، ئەو -واتە ڕۆشنبیر- خـۆی وا نیشـان دەدات کە "ئازادی دەبەخشێت" نەك داوای بکـات لـە ڕوانگەی ئـەو هاوکێشـەیەوە هەریـەك لـەو دوو لایەنـە بەشێك لە ئازادی خۆیان لەدەسـت دەدەن گـەر بێتـو ئەویتریان ئازاد نەبێت.

بـۆ نموونــە ئایــا تەماشـای هەڵوێسـتی مێژووی "قاسم ئەمین" ئەکەیت، بەو پێیـەی کە ڕۆڵـی پیـاو کـورت دەکاتــەوە، یــان تەنــها وەك بەشـداری کـەرێك بەشـداری دەکـا لـە شـەڕی ئازادیدا؟

-کەس لاری لەوە نییە کە بەشداری کردنی قاسم ئەمین بەشداری کردنێکی بنچینەییە. بەڵام پێـم وایـە بەشـداریکردنی ژنــان لـــە پرۆســـەی ڕزگـــاربوونی کۆمەڵایەتی و ڕزگاربوونی خودی خۆی لـە سـەردەمی قاسم ئـەمیندا بـە شـێوەیەکی بـاش پـەردەی لەسـەر لانەدراوەو باس نەکراوە.

***بۆچی؟**

-ئەوکاتـەی دۆخـی ئـافرەت لـە ئاسـتێکی نزمـدا بێـت، ئەمـە یارمـەتی ئـەوە دەدات کـە پلـــەو پایــەو ئامادەبوونی بسڕێنەوەو، پێدەچێت مێژووی ڕەسمی لەسـەر ئاسـتی سیاسـی و کۆمەڵایـەتی و فەرهـــەنگی شوێنێکی بنچینەیی بە ئافرەت نەبەخشیبێت تا ڕۆڵی سەرەکی خۆی ببینێت.

بۆ نموونە زۆرن ئەوانـەی کـە (نظـيرة زيـن الديـن) ناناسن، لـە کـاتێکداو لـە کۆتـایی بیسـتەکاندا یەکـەم کتێب کە دەربـارەی ڕزگـاربوونی ژنـان نووسـراوە بـە پێنووسی ئەم ئافرەتە شامیە بووە، بەڵام لە ئێستادا کتێبەکانی دەست ناکەون. هەروەها لـەو سـەردەمەدا نامەیــەکی دکتــۆرا هەیــە کــە دانەرەکـــەی فـــهمی منصورە، وەرگێڕراو بڵاویش کرایەوە، لـە پاشـان بـە تەواوەتی دیار نەما.

دووفاقی قەرەبوودانەوە:

بەشـداریکردنی پیـاوانی وەك (عبدالعزيـز السعالبي و طاهر حداد).. ناچنە هـەمان خانـەی ململانێکـەوە؟ خسـتنەڕووی کێشـەی ژنـان لـە بنەڕەتـەوە بـەبێ بەشداریکردنی پیاوان بە هیچ شێوەیەك سەرناگرێت، چونکە ئەوانیش لایـەکی هاوکێشەکەن..

-ئەمـــە ڕاســـتە، نموونـــەی (طـــاهر حـــداد) نموونەیـەکی گرنگـە. بـــەپێی تاقیکردنـــەوەی خـــۆم کەمـــەکێکی زۆر کـــەم لـــە ڕۆشـــنبیرانی عـــەرەب، چ ئەوانـەی ڕۆژهـەڵاتی عـەرەبی و چ ئەوانـەی ڕۆژئـاوای عـەرەبی، ئاگـاداری ژیـانی ئـەم پیـاوەن و ئاگـاداری فکرو هەوڵە ڕۆشـنگەریەکانین هـەروەها کەمـەکێکیان ئاگـاداری ئـیش کردنـی ئـەون لەســـەر دەق و، ڕۆڵـــی گرنگی ئەو لەسەر بەرەوپێش بردنی کۆمەڵگا.

ئایا پلـەو پایـەی ژنـان لـە سـیاقی فکـری رزگاریخوازی خۆیدا لاواز نەبووە (لەو کاتـەوەی کە ئاقاری بیری مارکسی و نەتەوایـەتی سـەریان هـــەلداوە) بەرپرســـــیاریەتەکەش ناکەویتـــــە ئەستۆی ریبەرانی ئەو ئاقارە فکری و سیاسی و کۆمەلایەتیانە؟

—ئەو کیشەیەی کە پیی دەوتریت رۆشـنگەری، یان گوتاری رینسانسی عەرەبی لەسەر هەموو ئاستە جوگرافـی و میژوویـیـەکانی تەنـها تایبـەت بـوو بـە دەستەیەکی دیاریکراوی خەلك و هـەرگیز نەگەیشتە قولایی، نەگەیشتە ئەو مرۆڤەی کە رۆشنگەری باسی لیوە دەکات. ئەمە جگە لـەوەی گوتـاری رۆشـنگەری بە تەنها لە شارەکاندا مایەوە، کاتیك ئیمـە باسـی ژن دەکەین ئەوا مەبەستمان ژنانی شارەکانە. بۆ نموونـە ژن لە لادیکانی میسردا، ئەو گیروگرفتانـەی نییـە کـە ژنانی شار پییەوە گیرۆدەن. ژنانی لادیکان لە هـەموو بوارەکـاندا یارمـەتی پیـاوان دەدەن، بـە تایبـەتی لـە بـواری ئیش کردنـدا. بۆیـە دەتوانـین بلیـین گوتـاری رینسـانس، بـە شـیوەیەکی گشـتی، دەسـتەبژیریانە بوو.

ئەمە جگە لەوەی رزگاربوونی ژنان بە شیوەیەکی عەمـەلی بەسـترابووەوە بـە پلانـەکانی نویکردنـەوەو پیشەسازی (التحدیث و التصنیع) و پیویسـت بوونـی بـەهیزی کـار. ئامانجـەکانی بـە بـەردەوام ئامـانجیکی پراگماتی بوون، بۆیە هیـچ گۆرانیکـی بنـەرەتی لـەناو کۆمـەلگادا رووی نـەدا، بـە دیـاریکراوی لـەناو چینـی ناوەراستدا کە هەلگری ئـالای رینسـانس بـوو، چینـی ناوەراسـت چینیکـە پیکهاتـەیـەکی ئـابووری سیاسـی کۆمەلایەتی شلۆقی هەیە. ئەم چینـە لـە دوو جـەنگدا بەشداریکرد کـە لـە هـەردووکیاندا سـەرکەوتنیکی زۆر کـەمی بەدەسـت هینـا: یـەکیکیان دژی دەرەبـەگ، ئـەویتریان دژی کۆلۆنیـالیزم بـوو. ئەمـەش وایلیکـرد ببیتە چینیکی شەکەت و مـاندوو، ئـەم مـاندووبوون و شـەکەتیەش رەنگدانـەوەی لەسـەر بیرمـەندەکانی هەبوو. بۆیە گوتـاری هـەر یـەکیك لـەو بیرمەندانە لـە بـوارە مەعریفیـە هەمـەجۆرەکاندا پـەرش و بـلاو بووبوونـەوە، ئەمـەش وایکـرد لـە هـەموو بوارەکـاندا جۆریك لە دەست تیوەردان و تیکەلی رەنگ بداتەوە.

بۆ نموونـە بیرمـەندیکی دیاریکراویـان قسـە لەسـەر "ئیسلامیات" دەکات، بەلام لە هەمان کاتدا خۆی بـە پرۆسەی رۆشنگەری و، بەرەنگاربوونەوەی رۆژهـەلات ناسان و بەرگری کردن لە ئیسلام.. سەرقال کـردووە، بە شیوەیەك کە زۆرجار تووشـی تیکـەلی و بـەدحالی بوونیکی گەورە دەبیت. بیرمەند هەمیشە لـە حالـەتی بەرگری کردندایە، پەرش و بلاوە، ئەمەش لـە توانـای هەولە رۆشنگەریە راستەقینەکان کـەم دەکاتـەوە کـە پیویستیان بە خـۆ تـەرخان کردنیکـی تـەواو دروست هەیە.

ئیمـە تـا ئیسـتاش بـە جۆریـك لـە جۆرەکـان لـــە حالـەتی بـەرگری کردندایـن، کیشـەی ئـافرەتیش بەشـیکە لـەم کـەش و هەوایـە. مـن لـەو بروایـەدام زۆربـەی ئەوانـەی لەسـەر ئـازادی ژنـان دەنووسـن گرفتەکەیان لە خۆش باوەریاندایەو، زۆربەی ئەوانـەی بانگهیشـتی ئـازادی بوونـی ژنـان دەکـەن دەلیـن: حەرامە ژن ئازادی نەدریتێ. لە کاتیکدا پیویستە ئـەم لۆژیکە (المنطـق) هەلگیرینـەوە، حـەرام ئەوەیـە کـە ئیمە هەمووومان، ژن و پیاو، ئازاد نـەبین. چونکـە تـۆ چۆن ئازاد دەبیت لە کاتیکدا ئەویتر بچەوسـینیتەوە؟ پیـــاو ژن دەچەوسـینیتەوە، دەســـەلاتیش پیـــاو دەچەوسینیتەوە، لەبەر ئەوە پیاو لەناو دووفاقیەکی گەورەدا دەژی کە ئەویش دووفاقی قەرەبوودانەوەیە. بە داخیکی گرانەوە زۆربەی هـەرە زۆری رۆشـنبیرانی عــــەرەب لـــــەناو ئـــــەم دووفاقییـــــە قەرەبوودانەوەیەدا دەژی.

***محمد جابر ئەلئەنساری لێکۆڵینەوەی لەسەر حاڵەتی "خۆگونجاندن- التوفیقە" کردووە کە فکری عەرەبی لە ناویدا دەژی، حاڵەتی یەکلایی نەکردنەوە لە نێوان ئەگەرە ناکۆکەکاندا..**

-من ئەم "خۆگونجاندنە" ناو دەنێم "ساختەیی- التلفیقیە" چونکە خۆگونجاندن مانای ئەوەیە لە ململانێی نێوان دژەکاندا بە گەڵاڵەکردنی پوختەیەکی تازەوە بێیتە دەرەوە. بەڵام ساختەیی- التلفیق- ئەوەیە کە ئێمە لە ڕێگای ئاشت کردنەوەوە دژەکان هەروەکو خۆیان بهێڵینەوە. ئەم دیاردەیەش لە ژیانی عەرەبیدا بووەتە شتێکی نەگۆڕو، خۆی بەسەر ڕێڕەوی فکری عەرەبیدا سەپاندووە لە هەموو وەرچەخانەکانیدا.

***ئایا دەرك کردنی هوشیاریانەی ئەم حاڵەتە دەبێتە یەکەم هەنگاو بۆ دەربازبوون لێی؟**

-لەمێژە تێبینی ئەم ڕەگەزەم واتە هۆشیاری- کردووەو، لە زۆر لێکۆڵینەوەدا لە بارەیەوە دواوم و، من زۆر دڵخۆش بووم بەو لێکۆڵینەوەیەی (ئەلئەنساری) چونکە فکرەکەی فراوان تر کردو، لە چوارچێوەی کەلەپورەوە گواستیەوە بۆ پڕۆژە تازەگەریەکان. ئەمە جگە لەوەی لێکدانەوەو شیکردنەوەکانی ڕاستیەکی هێجگار زۆریان تیا بەدی ئەکریت.

بەڵام ئیستا پرسیارەکە ئەوەیە، چۆن بتوانین ئەم شیوازی ساختەیی‌یە تیپەرینین؟ بۆ نموونە ئایا تیپەراندنەکەمان تیرامانیکی عەقلیانە بیت، یان تیپەراندنەکە دەبیت بە گۆرینی پیکهاتەی واقع بیت؟

بیگومان سەرکەوتنی تەواوەتی لە ململانێی گۆرینی کۆمەڵایەتی‌دا، دەبێتە هۆی ئەوەی کە لەم قەیرانە دەرچین. لیرەدا دەبیت ئەو راستیەش بزانین کە ڕۆلی فکر بەشیکی سەرەکیو جەوهەریە لە پرۆسەی گۆرینی کۆمەڵایەتی. لانی کەم لە سنوری خویندنەوەی من بۆ واقعی میسری، لەو بروایەدام، کە هاش و هۆشی جەنگ و رژاندنی خوینەکان، نیشاندەری ئەوەن کە ئیمە ئازاری لە دایك بوونی قۆناغیکی تازە دەچیژین، قۆناغیك کە بە شیوەیەکی تەواو دابراوە لەگەڵ ئەو حالەتی ساختەیی‌یە التلفیقی- ئەم هاش و هوش و دەنگە دەنگە گوزارشت لەو رووناکیە دەکات کە دەیەویت لەو حالەتی داتەپین و چەق بەستنە بیتەدەرێ. کەواتە هۆشیاری هەنگاویکی سەرەکی و بنچینەیی‌یە، بۆ ئەوەی بجوولیین، پیش ئەوەی ئەم هەلەشمان لەدەست بچیت و سەرلەنوێ پەنجەرەکان دابخرینەوەو، دیسانەوە لە ریگای ساختەیی‌یەوە جۆریك لە ئاشت بوونەوە بەدەست بینینەوە کە چارەکە سەدەیەکی تریش بخایەنیت.

نەیاری دەرەکی

***"نەیاری دەرەکی" کە لە ئیسرائیلو رۆژئاوای کۆلۆنیالیزمدا خۆی دەنوینیت، تا چەندی تر وەك رەگەزیکی گوشار لەسەر ژیانی عەرەبی دەمینیتەوە، بۆ هیشتنەوەی حالەتی "خۆگونجاندن" یان "ساختەیی" لە فکرو هەلسوکەوتی عەرەبیدا؟**

-رۆلی نەیاری دەرەکی لەم مەسەلەیەدا زۆر ترسناکە. لە ئارادابوونی ئەم رۆلەش بە شیوەیەکی عەمەلی دەگەریتەوە بۆ سەرەتای سەدەی نۆزدە، بگرە لە سەردەمی شەری خاچ پەرستەکانەوە دەست پیدەکات. بەلام با واز لەو جەنگانەو دیمەنەکانی بینین، چونکە ئەمەیان هەلسەنگاندیکی جیاوازی هەیە، ئەمە جگە لەوەی کە جیهانی ئیسلامی لەو شەرانەدا نەدۆراوە، بەلکو لە کۆتایی سەدەی هەژدەو

سەرەتای سەدەی نۆزدەدا دۆڕاوە. لە ئەنجامی ئەم دۆڕاندنانەش کاردانەوەیەك دروست بووە، کە بە مەزەندەی من تا ئێستاش هۆشیاری عەرەبی لەناو ئەو کاردانەوەیەدا گیری خواردووە.

ئەگەر تەماشای پەیوەندی جیهانی عەرەبی بە ڕۆژئاواوە بکەین، کە بووە هۆی هاتنەئارای گوتارەکانی "دابڕان-القطیعة"، و "ڕەسەنایەتی" و "بەرگری کردن لە شوناس" و.. هەروەها هەندێ گوتاری دیکەش کە هەر هەموویان خزمەتی جوودابوونەوەیەکی تەواو دەکەن، وا تێدەگەین کە ئەم ڕۆژئاوایە تەنها لە سەدەی هەژدەدا ئاشکرا بووە بۆمان. لە بونیادی فکری عەرەبی خۆیدا، لەسەر ئاستی فیقهو، لەسەر ئاستی فەلسەفی و لەسەر ئاستی "عیلمی کەلام".. هتد حاڵەتێك هەیە ئەویش دەرك نەکردنە بە ماهیەتی ڕۆژئاواو حەقیقەتی ڕۆژئاوا.

کیشەکە لێرەدا ئالۆزو پێکداچووە، چونکە ڕۆژئاوا لە میانەی دوژمنایەتییەکی سیاسییەوە هەڵدەسەنگێنرێت، ئەوەی جێگای گومان نییە هەر لێپرسینەوەیەکی سیاسیانەی ڕۆژئاوا، دەبێتە هۆی چەسپاندنی دابڕان، ئەمەش لەلای خۆیەوە ڕۆڵێکی ترسناك دەگێڕێت لە مانەوەی ئەم هەڵوێست و چەق بەستنەی هۆشیاری عەرەبی.

ڕۆشنبیری عەرەبی لە زۆر کاتدا دەرك بەوە ناکات کەوا ڕۆژئاوا، تەنها ڕۆژئاوای سیاسی نییە.

ڕۆژئاوا وەك وتەزایەکی هەمەکی "کمقولة کلیة" تەنها وشەیەکی سەرتاپاگیرە. هەروەها شکست هێنانی سیاسی مانای ئەوە نییە کە دوژمنایەتی کردنی "ئەویدی" گوزارشت لە نیشتمانپەروەری بکات.

بۆ نموونە لە زۆر کاتدا، هاوسۆزی خۆمان لەگەڵ ڕێکخراوێك یان حیزبێکی ئوسوڵی دەردەبڕین کە ئەندامەکانی هەڵدەستن بە ئەنجامدانی چالاکیەکی سەربازی لە شوێنە داگیرکراوەکاندا. ئەمە جگە لەوەی تێکۆشان لە دژی ئیسرائیل خۆی لە خۆیدا کارێکی گرنگە، بەلاّم ئەو پرسیارەی کە دەبێ بیخەینە ڕوو ئەوەیە: ئەو ئایدۆلۆجیایە چییە کەلە بنچینەدا لە پشتی ئەم چالاکیانەوە وەستاوە؟ ئەمە وات لێدەکات تۆ دوودڵ بیت، لە لایەکەوە تۆ سیاسییەن لەگەڵیدای، بەلاّم لە لایەکی ترەوە تەحەفوزت لەسەر پێشینەی ئایدۆلۆژی ئەو کەسانە هەیە کە بەو چالاکیانە هەڵدەسن. گرفتەکەش سەبارەت بە هەڵوێست وەرگرتن لەسەر ڕۆژئاوا هەمان شتە.

**** هەندێ هەن وای لێك دەدەنەوە کە عەرەب لە تراژیدیای نەمانی سەرسامیان بەرامبەر بە خۆرئاوا دەژین، بە تایبەتی لەو چرکەساتەی کە وەك نەیارێك و دوژمنێك بیر لە ڕۆژئاوا دەکەنەوە. ئەگەر وای دابنێین کە بیری نەتەوایەتی -عەلمانیمان لە ڕۆژئاواوە بۆ هاتووە، ئەوا ئێمە کاتێ وەك عەلمانیەکان و سەلەفیەکان لەگەڵ یەکتردا بەشەڕدێین، ئەوە ڕۆژئاوایە کە لە خۆماندا دەیکوژین، کاتێ کە دەمانەوێ ڕۆژئاوا بکوژین ئەوا لە خۆماندا دەیکوژین..***

-بەلاّم گرفتەکە ئەوەیە کە ئەمە بەبێ پێزانینێکی هوشیارانە جێبەجێ دەکرێ. تەنانەت ئەوانەی کە خاوەنی تیۆرەیەکی چارەسەری ژیاریانەی بێلایەنن، دێن و تێڕوانینەکانی "پۆست مۆدێرنە" بەکاردەهێنن -کە ئەمە خۆی بەرهەمێکی ڕۆژئاواییە بۆ تاوتوێکردنی قەیرانی مۆدێرنە- بەکاری دەهێنن بۆ ڕووبەڕووبونەوە لەگەل ڕۆژئاوادا. لێرەوە هەموو چەك و چۆڵ ڕۆژئاواییە. ئەگەرچی ئەم قسەیەش کەم تا زۆرێك هەڵەی تێدایە، چونکە

هیچ شتیك نییە ناوی "چەك و چۆلی رۆژئاوا" بیت. بەڵام لەبەر ئەوەی وشەی رۆژئاوا لە بەرامبەر كۆمەڵگای ئیسلامی بەكاردەهینین و، ئیمە لیرەدا بە ناچاری بەكاریدەهینین، ئەمەش دەبیتە هۆی زیاتر ئالۆزبوونی هەلویست و ئالۆزبوونی كیشەكە.

گوتاری "پۆست كۆلۆنیالیزم"

***ئایا فكری عەرەبی ئەمرۆ دەتوانیت گوتاری "پۆست كۆلۆنیالیزم" بەرهەم بهینیت، بۆ نموونە لەسەر هەمان ئەو سیاقەی (ئیدوارد سەعید) لەسەری رۆیشتووە؟ یان جیهانی عەرەبی هیشتا لە قۆناغی كۆلۆنیالیزم نەهاتووەتە دەرێ؟**

—لە ئیستادا جیهانی عەرەبی لەژیر كاریگەری هەموو ئاراستە فكریەكاندایەو، لە یەكەیەكی زەمەنی دیاریكراودا هەموو ئەو گوتارانەی كە لە قۆناغە میژوویەیە جیاجیاكاندا بەرهەم هاتوون پیكەوە گرێ دەدا. ئەگەر تەماشای پانتایی ژیانی رۆشنبیری عەرەبی ئەمرۆ بكەین، دەبینین پیشوازی و هەلسوكەوت لەگەڵ هەموو ئەو گوتارە فكریە جیاوازانە دەكات كە لەسەدەی چواردەوە بەرهەمهاتوون تا دەگاتە سەر ئەوەی كە پێی دەوتریت قوتابخانەی پۆست مۆدیرنە. رەنگە رەخنەی ئەدەبی لەسەر تازەترین ویستگەكانی فكر بوەستیت، بەڵام گەر سەیری هەندێ لەو لیكۆلینەوە فكریانە بكەین دەبینین بەشیوەیەكی عەمەلی گەراونەتەوە بۆ سەدەی پینجەمی كۆچی.

هەندێ تیزو تاقیكردنەوە لەسەر ئاستی شیعری تازە لە ئارادا هەیە، كە شان لە شانی تیزو تاقیكردنەوە زۆر پیش كەوتووەكانی رۆژئاوا دەدات، ئەمە لە كاتیكدایە هۆشیاری شیعری لای هاولاتی عەرەبی تەنانەت نەگەیشتووەتە ئاستی رۆمانسییەت. ئیدی چۆن داوای لیدەكەیت لەگەڵ تازەگەری لەناكاو لەگەڵ ئەزموونگەریدا یەكانگیر بیت؟ كۆمەڵگای عەرەبی تۆپۆگرافیایەكی فكری جۆراوجۆر هەیە، بە شیوەیەك ئەوەی كە دەگەریتەوە بۆ پیش میژوو لەگەڵ ئەوەی كە دەگەریتەوە بۆ پۆست مۆدیرنە كۆدەكاتەوە. گرفتەكەش ئەوە نییە تۆ لەگەڵ ئەمەیاندا بیت یان لەگەڵ ئەوی تریان، بەلكو لەوەدایە كە پیویستە خاوەنی هۆشیاریەكی رەخنەیی بیت بۆ سەرجەم ئەم گوتارانە. ئەم هۆشیاریەش دەبیت لە پیویستییە هەنووكەییەكانی ئیستاوەو رووناك كردنەوەی دوارۆژەوە سەرچاوە بگرێ. نیشتمانی عەرەبی لەناو چركەساتی میژوویی خۆیدا دەژی، هەندێ گرفتی هەیە كە پەیوەستە بە كەلەپوورەوە، هەندیكی تریان پەیوەستە بە رۆژئاواوە، سێیەمیشیان پەیوەستە بە دەسەلاتەوە، هەموو ئەمانەش لە دیدگایەكی رەخنەییەوە پیویستیان بە شیكردنەوە هەیە. لەم سیاقەدا، هەموو دەست كەوتە فكریەكان دەكرێ فاكتەری گرنگ بن بەو پییەی هەموویان كەرەستەی بیركردنەوەن.

(ئیدوارد سەعید یان محەمەد عابد جابریو تەیب تیزینی، یاخود محەمەد جابر ئەلئەنساری)و ئەوانی تریش.. ئاساییە كە جۆریك لە ناكۆكی لە نیوان تیروانینەكانیاندا هەبیت، چونكە هەموو كاتێ ریگایەك هەیە بۆ دۆزینەوەی رەگەزە لیك چووەكان و لیك دابراوەكان.

ئیمە پیویستیمان بە یەك تیروانین نییە بەو پیودانگەی كە گوایە تاقە چارەسەری ئەفسوناوی پییە.

***ئایا گرفتەكەمان لەوەدایە كە ئیمە هەمیشە پیویستیمان بەراچیتەیەكی ئەفسوناوی بووە؟**

یان ئیمە ناتوانین (دەستەوستنین) لە بەردەم ئەوەی کەوا گفتوگۆیەك لە نیوان "راچیتەکان" یان بیروراو چارەسەرە جیاوازەکاندا ساز بکەین؟

—هەست دەکەم زۆربەمان ماندووین و، حەز بە چارەسەریکی خیراو سەخت دەکەین. بەلام ئەم جۆرە چارەسەرانە دەست ناکەون، چونکە هیچ جۆرە راچیتیەکی ئەفسوناوی لەگۆریدا نییە. پیویستە لە سەرمان لە هەموو ئەو "راچیتانە"ی کە لە ئارادایە وردبینەوە، بۆ ئەوەی هەندیکیان دوورخەینەوە، هەندیکی تریان وازلیبینین و، هەندیکیشیان جیگیر بکەین.. ئا لیرەدا پیویستە هۆشیاریەکی رەخنەیی هەبیت کە لە پلەیەکی یەکجار بەرزدا بیت، جا چ بۆ خویندنەوەی کەلەپور بیت یان بۆ بەرەنگاربوونەوەی گیروگرفتە هاوچەرخەکان. لە نیشانەکانی نەخۆشی ئەوەیە کە تەنها بۆ یەك شیوە چارەسەر بگەرییین، لە کاتیکدا ئیمە پیویستیمان بە شیوەیەکی ئاویتەیی "الصیغة المرکبة" هەیە، گرفتەکە لەوەدا نییە کە ئەم شیوەیە هەڵ بژیرین یان ئەویتریان، بەلکو گرفتەکە لە گەیشتندایە بەوەی بگەینە شیوەیەکی ئاویتەیی کە کورتەی هەموو ئەگەرەکانی ناو گۆرەپانی دەوروبەرمانی تیدابیت.

سەرچاوە:

گۆڤاری "الوسط" ژمارە 333 بەرواری 1998/6/15